

Ztráta aktivního uměleckého prožívání hudby a řeči

Jan Dostal

Během 20. století se ze života evropské společnosti vytratila umělecká aktivita. Kolik lidí dnes ještě zpívá, kolik hraje bez profesionálního vzdělání na hudební nástroje, pomineme-li žáky hudebních škol, mládež na výletech a část starých v kostele? U těch všech ale jde pokaždé v podstatě o jeden a týž druh provozování hudby, o hudbu, která není nijak hlouběji spjata s průběhem života.

Vzpomeňme, jak žila hudba mezi lidmi ještě v 19. století! Nezpívaly se jenom vánoční koledy, zpívalo se při nejrůznějších ročních slavnostech, při vynášení Smrtky, při Božím těle, při poutích, při dožinkách, při vinobraní. A zpívalo se v tolika životních situacích - jistě také v kostele; ale zpívali například mládenci pod okýnkem své vyvolené, zpívali rekruti, zpívaly se svatební písně, matky uspávaly své děti ukolébavkami, děti zpívaly při hrách, v Čechách a na Moravě se lidé scházeli po večerech, aby zpěvem vyjádřili své vlastenecké cítění, zpívalo se na pohřbech. Život rozkvétal mnohonásobně zpěvem. Zpívá-li se dnes, je to už pouhá od života odloučená, abstraktní, rachitická vzpomínka na někdejší samozřejmé hudební aktivity.

V oblasti jazyka zapadly i poslední takové vzpomínky na to, že slovo kdysi sloužilo i samozřejmému uměleckému zušlechtění života. Hrávaly se lidové divadelní hry, hrálo se domácí loutkové divadlo. Kolika podivuhodnými říkankami obveselovaly maminky své děti! Vyprávěly se pohádky - i dospělí mezi sebou, i rodiče dětem. K ročním slavnostem patřily říkanky i vážné básně (připomeňme si Otvírání studánek). Dětské hry byly provázeny říkankami. A písně, které se zpívaly, byly přece současně poezií, spjatou se životem. Kam se to všechno podělo!

Umělecká aktivita se scvrkla na malé procento těch profesionálně vyškolených, ostatní se změnilo více méně na pasivní konzumenty. V oblasti hudby existuje už přes tři století instituce veřejných koncertů, kde jedni mají za úkol hrát, druzí platí a konzumují. Není to podivné? Skladatelé dnes píšou především s očekáváním, že jejich skladby jednou zazní na koncertech. Uvědomujeme si, že Bach a jeho následovníci ještě psali především pro hudební nadšence, aby měli doma co hrát? Aktivní domácí muzicírování patřilo ke kultuře života. Během 20. století koncertní hudební konzum poklesl o další stupeň; změnil se v potřebu hudební kulisy, jejímž účelem už není ani sledování hudby, nýbrž šum, bránící člověku v nejrůznějších situacích, aby nemusel prožívat své vlastní nitro a aby - například v obchodních domech - nemohl pozorně soustředit své myšlenky.

A na poli jazyka? I tady jsou, podobně jako v oblasti hudby, veřejná divadelní představení, kde jedni hrají, a druzí platí a konzumují. A jinak? Hlubší souvislost užitkového jazyka s nějakými uměleckými projevy už není vůbec pocítována. Za přirozenou se považuje moderní definice jazyka jako soustavy značek pro pojmy. Jako by slovo nedovedlo mnohem víc než tlumočit ten nebo s říkadly a písněmi, kteří nehrají v masopustních scénkách, už netuší nic o čaromoci slova. Netuší třeba, že slovo dostává v každé nové větné souvislosti jiný význam, tlumočí něco jiného, nebo že přeloženo do jiného jazyka sice nemusí ztratit vztah k určitému pojmu, ale tlumočí najednou úplně jiný přístup k němu! Slovo „ruka“ označuje tutéž část těla jako německé „Hand“. Ale vyslovte „ruka“ a vyslovte „Hand“, abyste prožili, jak české slovo vyjadřuje spríznění ruky s tvrdou prací, kdežto německé připomíná spíše, že ruka dovede hladit nebo kynout na pozdrav. Česká „ruka“ je mozolná, německé by slušela hedvábná rukavička. Čím

je způsoben ten rozdíl? Jen a jen tím, že slovo je ve skutečnosti mnohem, mnohem více než značka pro pojem, než drobný atom složité soustavy, pomocí níž se snažíme se myšlenkově dorozumět. Pravou podstatu slova, plnost jeho vyjadřovacích schopností, tu ale najdeme právě v tom, co se vytratilo z novodobé lidské komunikace: najdeme ji ve slově jakožto prostředku uměleckého vyjadřování, jinak řečeno: v jazyce říkanek, pohádek a poezie. Tam všude je slovo víc než jen informativní pomůcka.

Nikdy ještě neměli lidé takové potíže se vzájemným dorozuměním jako v posledních desetiletích. Není divu. Neboť slovo-značka pro pojem není s to lidi spojovat, přivodit empatii, být tlumočnickem lásky. To dokáže teprve slovo, které nejen informuje, ale je i výrazem srdce. O tomto slově se dnes lidé nedovídají nic ani ve škole, ani v médiích, ani v lingvistice, ani od druhých lidí. Netuší, že vyjadřovací schopnost slov přesahuje daleko, velmi daleko hranice logického chápání, že slovo má schopnost tlumočit ještě jinou, hlubší úroveň lidské existence - to slovo, jehož odjakživa používalo umělecké slovní vyjadřování. Ztráta slovesného umění souvisí zákonitě s neschopností dnešního člověka sdělit, co se děje v jeho vlastní duši a s nemožností vyposlouchat ze slyšených slov, co se děje v duši druhého. Ztráta poezie přivodila nutně vzájemné odcizení lidí.

Tato situace se stala podnětem pro Rudolfa Steinera (1861-1925), aby se pokusil o renesanci slova, aby se pokusil vrátit slovu jeho ztracený lesk.